

Η διαχρονική σημασία των σημερινών αποφάσεων

Ομιλία του Αθανάσιου Ορφανίδη, Διοικητή της Κεντρικής Τράπεζας της Κύπρου, στην τελετή αποφοίτησης των μεταπτυχιακών φοιτητών του Πανεπιστημίου Κύπρου

Λευκωσία, 11 Φεβρουαρίου 2011

Κάθε τελετή αποφοίτησης αποτελεί μια ιδιαίτερα ξεχωριστή στιγμή, τόσο για τους ίδιους τους απόφοιτους, όσο και για τις οικογένειες και τους φίλους τους που τους στήριξαν κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής τους πορείας. Σηματοδοτεί την επιτυχή έκβαση σκληρής προσπάθειας και εργασίας και την αρχή μιας νέας πορείας κατά την οποία η επένδυση της εκπαίδευσης θα αρχίσει να αποφέρει καρπούς. Η εκπαίδευση, ως επένδυση σε ανθρώπινο κεφάλαιο, δηλαδή σε γνώσεις και δεξιότητες, συνιστά παράδειγμα που μας υπενθυμίζει πόσο σοβαρά οι αποφάσεις που λαμβάνονται σε μια δεδομένη στιγμή επηρεάζουν τις ευκαιρίες και την ευημερία στο μέλλον.

Στην ομιλία μου θα αναφερθώ σε αποφάσεις που λαμβάνουμε τόσο ως άτομα, σε προσωπικό επίπεδο, όσο και σε συλλογικές αποφάσεις που παίρνουμε ως πολιτεία. Αφού περιγράψω πρώτα τις αποφάσεις σε προσωπικό επίπεδο, κάτι που είναι εύκολο να κατανοήσουμε γιατί αντανακλούν τον τρόπο με τον οποίο ο καθένας από εμάς κάνει τις επιλογές του, θα ήθελα στη συνέχεια να αναπτύξω το θέμα των συλλογικών αποφάσεων που παίρνουμε ως σύνολο σε μια δημοκρατική κοινωνία. Ιδιαίτερα θα ήθελα να τονίσω τη σημασία της καλύτερης πληροφόρησης και των ισχυρότερων θεσμών στη βελτίωση των πιθανοτήτων να αποφασίζουμε σωστά, με σύνεση για το κοινό συμφέρον.

Όλοι μας κατανοούμε ότι οι αποφάσεις που λαμβάνουμε σήμερα επηρεάζουν όχι μόνο το παρόν, αλλά και το μέλλον. Σαν άτομα (ή σαν νοικοκυριά) προσπαθούμε να παίρνουμε τέτοιες αποφάσεις ώστε, αναλόγως των προτιμήσεών μας, να βελτιώνουμε την ευημερία μας μέσα στο χρόνο. Επιλέγουμε προσεχτικά γιατί γνωρίζουμε ότι δεν μπορούμε να έχουμε όλα όσα θα επιθυμούσαμε να έχουμε και δεν μπορούμε να κάνουμε όλα όσα θα θέλαμε να κάνουμε. Πρώτα, αντιμετωπίζουμε χρονικούς περιορισμούς. Οι φοιτητές, για παράδειγμα, γνωρίζουν πολύ καλά πόσο ανεκτίμητος είναι ο περιορισμένος χρόνος που διαθέτουν. Αντιμετωπίζουμε επίσης εισοδηματικούς περιορισμούς. Ένα νοικοκυριό μπορεί να αποφασίσει να κάνει πολυδάπανες διακοπές για ένα χρόνο, ενδεχομένως με το να δανειστεί και να ξοδέψει περισσότερο από ό,τι του επιτρέπει το εισόδημά του τη χρονιά εκείνη. Ωστόσο, όταν τελειώσουν οι διακοπές το

νοικοκυριό γνωρίζει ότι την επόμενη χρονιά θα πρέπει να καταναλώσει κάτι λιγότερο από το εισόδημά του για να αποπληρώσει το δάνειο. Η αποταμίευση για σκοπούς συνταξιοδότησης είναι ένα άλλο παράδειγμα στο οποίο οι σημερινές αποφάσεις έχουν διαχρονική σημασία. Ένα εργαζόμενο ζευγάρι που προσβλέπει σε μια άνετη τρίτη ηλικία θα επέλεγε να αποταμιεύει μέρος του ετήσιου εισοδήματός του, να το επενδύει και να συσσωρεύει έτσι πλούτο για να απολαύσει όταν αφυπηρητήθει. Αυτά είναι παραδείγματα του πώς λαμβάνουμε υπόψη το διαχρονικό εισοδηματικό μας περιορισμό. Διαχρονικά, το εισόδημά μας πρέπει να ισούται με την κατανάλωσή μας.

Η διάσταση του χρόνου εισάγει ορισμένες ιδιαίτερες προκλήσεις στο να πάρουμε τις καλύτερες δυνατές αποφάσεις με στόχο τη βελτίωση της ευημερίας μας διαχρονικά. Πρώτα, για να αποφασίσουμε σωστά για το δικό μας καλό, πρέπει να αποδώσουμε τη δέουσα σημασία στην ευημερία μας στο μέλλον. Δεν πρέπει να ζούμε μόνο για το παρόν. Πρέπει να γνωρίζουμε ότι ορισμένες φορές βελτιώνουμε την ευημερία μας διαχρονικά με το να αναβάλλουμε την άντληση ευχαρίστησης στο παρόν. Γι' αυτό και είναι υψίστης σημασίας το να έχουμε το βλέμμα στραμμένο στο μέλλον και όχι να συμπεριφερόμαστε μυωπικά και να βλέπουμε μόνο το παρόν. Όταν επενδύουμε στην εκπαίδευση, θυσιάζουμε κάποιες απολαύσεις στο παρόν για μελέτη. Αποφασίζουμε να καταβάλουμε περισσότερη προσπάθεια, να ξεκουραζόμαστε λιγότερο, να καταναλώνουμε λιγότερο σήμερα, για να βελτιώσουμε το βιοτικό μας επίπεδο και τις προοπτικές μας για το μέλλον. Η ανώτερη εκπαίδευση διανοίγει νέους ορίζοντες για να στενίζουμε το μέλλον και αυτό μπορεί να είναι από μόνο του μια ικανοποίηση. Επιπλέον, η επένδυση στην εκπαίδευση ανεβάζει το προσδοκώμενο εισόδημα στο μέλλον και προσφέρει περισσότερες ευκαιρίες για καλύτερη απασχόληση.

Το δεύτερο σημείο στο οποίο θα ήθελα να σταθώ είναι το ότι αποφασίζουμε καλύτερα για το μέλλον όταν έχουμε καλύτερη πληροφόρηση και λιγότερη αβεβαιότητα. Η αβεβαιότητα ως προς το τι μπορεί να συμβεί στο μέλλον περιπλέκει όλες τις αποφάσεις που λαμβάνουμε. Καλύτερη πληροφόρηση πάντα εξυπακούει καλύτερες αποφάσεις. Ας υποθέσουμε ότι ένα ζευγάρι γύρω στα 30 σκέφτεται κατά πόσο θα πρέπει να εξοικονομήσει μέρος του εισοδήματός του τα επόμενα 30 χρόνια ώστε να αφυπηρητήθει όταν θα γίνει 60 χρονών. Μπορεί να συνεισφέρει σε κάποιο ταμείο κοινωνικών ασφαλίσεων και να αναμένει να πάρει κάποια σύνταξη από αυτό το ταμείο. Και επίσης, μπορεί να βασίζεται στις δικές του αποταμιεύσεις. Δεν θα ήταν χρήσιμο να έχει αυτό το ζευγάρι σωστή πληροφόρηση, να ξέρει τι να αναμένει από το ταμείο κοινωνικών ασφαλίσεων μετά από 30 χρόνια;

Από ένστικτο, γνωρίζουμε ότι πρέπει να είμαστε προσεχτικοί και να κάνουμε πλάνα για το μέλλον. Για χιλιάδες χρόνια, μεταφέρουμε τα διδάγματα από τη μια γενιά στην επόμενη, προσπαθώντας να διδάξουμε τα παιδιά μας να μην ζουν πρόσκαιρα αλλά να κοιτάζουν μπροστά. Θυμηθείτε το μύθο του Αισώπου με το μυρμήγκι και τον τζίτζικα. Όταν αποταμιεύεις για το μέλλον ανταμείβεσαι. Τα μαθαίνουμε επίσης ότι κάποιες φορές πρέπει να περιορίζουμε τους εαυτούς μας, να ελέγχουμε τις ανθρώπινες αδυναμίες μας και να αποφεύγουμε να ζούμε μόνο τη στιγμή. Θυμηθείτε την ιστορία του Ομήρου με τον Οδυσσέα και τις σειρήνες.

Στην Κύπρο, οι γονείς χαρακτηρίζονται από αξιοσημείωτη διορατικότητα και φροντίδα για τα παιδιά τους, για παράδειγμα, τα μορφώνουν κάνοντας μεγάλες θυσίες από την ευημερία τους, ή τα βοηθούν οικονομικά για να κτίσουν το μέλλον τους. Σε ατομικό επίπεδο (νοικοκυριά), η πλειοψηφία των Κυπρίων δείχνει να κατανοεί, τουλάχιστον σε κάποιο βαθμό, το διαχρονικό εισοδηματικό περιορισμό: ότι δηλαδή αν καταναλώσουν από το σημερινό τους εισόδημα κάτι λιγότερο, το οποίο θα αποταμιεύσουν, τότε τα παιδιά τους (ή και οι ίδιοι στα γηρατειά) θα είναι σε θέση να καταναλώσουν κάτι παραπάνω από ό,τι θα τους επιτρέψει το μελλοντικό τους εισόδημα. Και αντίστροφα, όταν αποφασίζουν να δανειστούν σήμερα για να καταναλώσουν κάτι περισσότερο από ό,τι τους επιτρέπει το σημερινό τους εισόδημα, γνωρίζουν ότι στο μέλλον δεν θα μπορούν να καταναλώσουν ολόκληρο το εισόδημα που θα έχουν, αφού μέρος αυτού του μελλοντικού εισοδήματος έχει μεταφερθεί για να καταναλωθεί σήμερα.

Γενικά, οι περισσότεροι Κύπριοι αντιλαμβανόμαστε το διαχρονικό εισοδηματικό περιορισμό, τη διαχρονική σημασία των σημερινών αποφάσεών μας. Υπό αυτή την έννοια, σε ατομικό επίπεδο έχουμε μάθει να δρούμε υπεύθυνα. Δυστυχώς, το ίδιο δεν μπορεί να λεχθεί, τουλάχιστον με την ίδια βεβαιότητα, για τη συλλογική συμπεριφορά μας, ως κοινωνικό σύνολο. Αναφέρομαι στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουμε τα δημόσια οικονομικά του κράτους μας: για πολλές δεκαετίες το κράτος φαίνεται να έδινε έμφαση στη μεγαλύτερη κατανάλωση στο παρόν, γεγονός που οδήγησε σε μεγαλύτερα ελλείμματα, μεγαλύτερο χρέος και άλλες μελλοντικές υποχρεώσεις που θα πρέπει να αποπληρώσουμε, αν όχι εμείς οι ίδιοι, τα παιδιά και τα εγγόνια μας. Αυτό δεν αποτελεί φαινόμενο αποκλειστικό της Κύπρου. Αν κοιτάξουμε την Ευρωπαϊκή Ένωση, παρατηρούμε ότι τα τελευταία χρόνια ένας αριθμός κρατών βρίσκονται αντιμέτωπα με δημοσιονομικές δυσκολίες. Γιατί όμως παρατηρείται αυτό το φαινόμενο τώρα πιο έντονα;

Όπως και στην περίπτωση του κάθε ατόμου, υπάρχουν όρια στο πόσο μπορεί να ξεδέψει το κράτος σε κάθε χρονική περίοδο και αυτά τα όρια καθορίζονται από τα

έσοδα του κράτους, τις προσδοκίες για την ανάπτυξη (και τα μελλοντικά του έσοδα), και το κόστος χρηματοδότησης του χρέους. Όταν το κράτος δαπανά περισσότερα από όσα εισπράττει με τη φορολογία, τότε θα πρέπει να δανειστεί για να καλύψει τη διαφορά, που είναι το δημοσιονομικό έλλειμμα. Το δημόσιο χρέος είναι ο συσσωρευμένος δανεισμός του κράτους για όλα τα προηγούμενα έτη. Ο διαχρονικός εισοδηματικός περιορισμός του δημοσίου, με απλά λόγια μας λέει ότι το δημόσιο χρέος είναι ισοδύναμο με μελλοντικούς φόρους, εφόσον το κράτος θέλει να συνεχίσει να λειτουργεί ομαλά. Πιο απλά, σημαίνει ότι αν φέτος, για παράδειγμα, το κράτος αποφασίσει να αυξήσει τις δαπάνες χωρίς να μεταβάλει τους φόρους και παρουσιάσει έλλειμμα στον προϋπολογισμό, θα πρέπει στο μέλλον είτε να αυξήσει τους φόρους, είτε να μειώσει τις δημόσιες δαπάνες. Ο εισοδηματικός περιορισμός του δημοσίου μας λέει ότι διαχρονικά ο προϋπολογισμός θα πρέπει να είναι ισοσκελισμένος.

Για ένα κράτος που παρουσιάζει θετικό ρυθμό ανάπτυξης, ένα μικρό έλλειμμα θα μπορούσε να είναι διατηρήσιμο. Η κυβέρνηση θα μπορούσε να είχε έσοδα που να υπολείπονται κάπως των δαπανών της, συμπεριλαμβανομένων των τόκων που πληρώνει για το συσσωρευμένο χρέος. Ωστόσο, αυτή η λογική κρύβει ένα πρόβλημα. Ένα συσσωρευμένο χρέος που είναι αποτέλεσμα των συνεχόμενων ελλειμμάτων παραμένει διατηρήσιμο νοουμένου ότι η οικονομία συνεχίζει να μεγαθύνεται επαρκώς για πάντα. Αν, για οποιοδήποτε λόγο, η οικονομία σταματήσει να μεγαθύνεται γρήγορα, αυτό που προηγουμένως παρουσιαζόταν ως ένα διατηρήσιμο χρέος, ξαφνικά γίνεται μη-διατηρήσιμο και ο διαχρονικός εισοδηματικός περιορισμός του δημοσίου μπορεί να οδηγήσει το κράτος σε κρίση. Το υφιστάμενο χρέος και άλλες υποχρεώσεις τότε κατατρύχουν την κοινωνία με αποτέλεσμα να καθίστανται αναγκαίες δραστηκές περικοπές στις δαπάνες του δημοσίου.

Η παγκόσμια οικονομική και χρηματοοικονομική κρίση κατέδειξε παραστατικά πώς η απότομη μείωση του ρυθμού ανάπτυξης μπορεί να αναδείξει τις αδυναμίες της πολιτικής των μη-ισοσκελισμένων προϋπολογισμών, που για χρόνια εφάρμοσαν αρκετά κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συμπεριλαμβανομένης και της Κύπρου. Πώς εξηγείται το φαινόμενο ότι για πολλές δεκαετίες οι κυβερνήσεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση και αλλού διατηρούσαν ελλείμματα και χρέος που καθιστούσαν τις χώρες τους επιρρεπείς στους κινδύνους που παρατηρούμε τώρα; Μια απάντηση σε αυτό το ερώτημα είναι ότι μια δημοκρατική κυβέρνηση μπορεί ενδεχόμενα να επιδεικνύει περισσότερο μυωπική συμπεριφορά από τα ίδια τα άτομα που ζουν σ' αυτή τη δημοκρατική πολιτεία. Μια συμπεριφορά συνυφασμένη με την αδράνεια και αναβλητικότητα σε ό,τι αφορά την αντιμετώπιση σοβαρών διαρθρωτικών προβλημάτων.

Ακόμα και αν οι ίδιοι οι πολιτικοί κατανοούν την αδήριτη ανάγκη λήψης μέτρων για την αντιμετώπιση σοβαρών διαρθρωτικών προβλημάτων, πάντοτε θα είναι αντιμετώποι με ένα θεμελιακό δίλημμα: πώς να εξηγήσουν στους πολίτες ότι θα πρέπει να επωμιστούν κάποιο κόστος βραχυπρόθεσμα, για να είναι σε θέση να απολαύσουν μεγαλύτερα οφέλη μακροπρόθεσμα, δηλαδή ένα υψηλότερο επίπεδο ευημερίας στο μέλλον.

Η έκταση του προβλήματος της σωστής αντίληψης του διαχρονικού εισοδηματικού περιορισμού σε συλλογικό επίπεδο σχετίζεται άμεσα με τη διαθεσιμότητα της σωστής πληροφόρησης. Η έλλειψη της σωστής πληροφόρησης για το διαχρονικό εισοδηματικό περιορισμό του δημοσίου συχνά οδηγεί σε ατελέσφορο δημόσιο διάλογο που διεξάγεται πάνω σε λανθασμένη βάση. Όταν υπάρχει σωστή πληροφόρηση για τις δημοσιονομικές επιπτώσεις των σημερινών αποφάσεων, είναι πιο εύκολο να ληφθούν σωστές αποφάσεις.

Σ' αυτό το σημείο κάποιος μπορεί εύλογα να ρωτήσει: μήπως αυτή η ανησυχία είναι μόνο θεωρητική; Είναι δυνατόν στην Ευρωπαϊκή Ένωση του 21^{ου} αιώνα να παρατηρούμε φαινόμενα λανθασμένης πληροφόρησης που οδηγούν σε μυωπικές αποφάσεις σε πολιτειακό επίπεδο; Θα ήθελα ενδεικτικά να αναφερθώ στην περίπτωση των δημοσιονομικών στην Ελλάδα το 2006, δηλαδή ένα χρόνο πριν ξεσπάσει η χρηματοοικονομική κρίση. Η Ελλάδα ήταν τότε υπό δημοσιονομική επιτήρηση και η Ευρωπαϊκή Ένωση ανέμενε ουσιαστική μείωση του ελλείμματος. Σύμφωνα λοιπόν με τα στοιχεία που επίσημα υπέβαλε η ελληνική κυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή την άνοιξη του 2007, η Ελλάδα φαινόταν να είχε πετύχει μια σημαντική βελτίωση στα δημοσιονομικά της το 2006, μειώνοντας το δημοσιονομικό έλλειμμα κατά 3 σχεδόν ποσοστιαίες μονάδες, από 5,5% του ΑΕΠ το 2005 σε 2,6% του ΑΕΠ το 2006. Η εξέλιξη αυτή παρουσιάστηκε ως τεράστια επιτυχία, αφού σηματοδοτούσε την άρση της διαδικασίας υπερβολικού ελλείμματος. Τελικά όμως, αυτό αποδείχτηκε λανθασμένο. Μετά την κατάρρευση των δημόσιων οικονομικών στην Ελλάδα, το φθινόπωρο του 2010, και μετά από αναθεωρήσεις διαφάνηκε ότι, ουσιαστικά, όχι μόνο δεν υπήρξε βελτίωση των δημοσιονομικών μεγεθών το 2006, αλλά επιδείνωση, αφού το δημοσιονομικό έλλειμμα του 2006 στην πραγματικότητα αυξήθηκε στο 5,7% του ΑΕΠ.

Η διαθεσιμότητα λοιπόν της αντικειμενικά σωστής πληροφόρησης επηρεάζει καίρια τη συμπεριφορά και τις αποφάσεις, τόσο σε ατομικό, όσο και σε συλλογικό επίπεδο. Για παράδειγμα, αν οι Έλληνες πολίτες γνώριζαν τις πραγματικές διαστάσεις του δημοσιονομικού προβλήματος, αν είχαν δηλαδή διαφορετική – τη σωστή – πληροφόρηση θα διαμόρφωναν διαφορετικά τις προσδοκίες τους για το μέλλον και θα λάμβαναν πιο συνετές αποφάσεις για το παρόν, σχετικά με το πόσο θα δουλέψουν,

πόσο θα καταναλώσουν και πόσο θα αποταμιεύσουν. Το αποτέλεσμα το βιώνουμε όλοι όσοι παρακολουθούμε τις εξελίξεις στην Ελλάδα. Το μένος και η πικρία με την οποία το ευρύ κοινό αντιδρά στο πλήθος των θυσιών που καλείται να υποστεί δεν μπορεί να παραγνωριστεί.

Ένας τρόπος να διασφαλίσει η πολιτεία τη διάχυση της σωστής πληροφόρησης στους πολίτες, είναι να δημιουργήσει και να θωρακίσει ισχυρούς ανεξάρτητους θεσμούς που να διασφαλίζουν την ορθότερη δυνατή πληροφόρηση. Θεσμούς όπως, ουσιαστικά ανεξάρτητες στατιστικές υπηρεσίες και ουσιαστικά ανεξάρτητες αξιολόγησης των δημοσιονομικών στοιχείων και του προϋπολογισμού. Ήδη, στα πλαίσια της διάσωσης και αναδιάρθρωσης της ελληνικής οικονομίας έχει αποφασιστεί η δημιουργία τέτοιων θεσμών. Η παγκόσμια οικονομική και χρηματοοικονομική κρίση ανέδειξε παρόμοιες αδυναμίες σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Το υπό συζήτηση στα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα νέο πλαίσιο οικονομικής διακυβέρνησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης περιέχει πολλά στοιχεία ενδυνάμωσης ανεξάρτητων θεσμών. Παρόμοιες προσπάθειες ενίσχυσης ανεξάρτητων θεσμών θα πρέπει να αναληφθούν και σε εθνικό επίπεδο.

Όταν υπάρχει η σωστή, αντικειμενική πληροφόρηση, οι πολιτικές συζητήσεις μπορούν να γίνονται σε πιο σωστή βάση. Οι πολίτες θα είναι σε θέση να λαμβάνουν τις σωστές αποφάσεις ακόμα και αν αυτές συνεπάγονται την απώλεια ευημερίας στο παρόν, προκειμένου να απολαύσουν περισσότερη ευημερία στο μέλλον. Ομοίως, και στην περίπτωση των δημόσιων οικονομικών θα είναι σε θέση με διορατικότητα να αντιληφθούν το δεσμευτικό χαρακτήρα του διαχρονικού εισοδηματικού περιορισμού του δημοσίου και να πειστούν για την αναγκαιότητα να αντιμετωπιστούν χρονίζοντα διαρθρωτικά προβλήματα, ανεξαρτήτως του βραχυπρόθεσμου κόστους. Σε μια τέτοια κατάσταση, οι πολίτες ενδέχεται όχι μόνο να πάρουν αποφάσεις προς όφελος της μακροχρόνιας ευημερίας αλλά και να επικροτήσουν τους πολιτικούς που με τόλμη και παρρησία εισηγούνται την εφαρμογή μέτρων που μπορεί μεν να είναι επώδυνα στο παρόν, είναι όμως διαχρονικά ευεργετικά.

Συνοψίζοντας, όλοι μας κατανοούμε ότι οι αποφάσεις που παίρνουμε σήμερα επηρεάζουν όχι μόνο το παρόν αλλά και το μέλλον. Αγαπητοί απόφοιτοι, ο λόγος που μαζευτήκαμε εδώ σήμερα είναι γιατί οι δικές σας αποφάσεις αποτελούν απόδειξη αυτού του γεγονότος. Η αποφοίτησή σας αποτελεί σημείο αναφοράς, αποτελεί αναγνώριση της επένδυσής σας σε ανθρώπινο κεφάλαιο που σας επιτρέπει πλέον να αποκομίσετε τα οφέλη της σκληρής δουλειάς. Σας συγχαίρω θερμά για την αποφοίτησή σας και εύχομαι κάθε επιτυχία στους στόχους και τις φιλοδοξίες σας.